

ké nálezy. Pretože toho o rituálnej praxi neznáme mnoho, materiálna evidencia alespoň umožňuje nahliadnúť do komplexných sociálnych štruktúr mithraistů, ktoré sa skladali ze sedmi iniciačných stupňů a vylučovali začlenené žen. Historickému popisu v tejto kapitole predchádza shrnutie diskuzie o geografickom pôvode kultu boha Mithry, čo je stále aktuálna a vysoko relevantná téma. Diskuzia a vlastný stanovisko k otázke pôvodu tohoto kultu však Bremmer shrnul na pouhých dvoch stranách. Pri závažnosti tejto otázky je to príliš stručné vyjádrenie, ktoré čtenáre historika pravdepodobne neuspokojí, ba spíše zmate. V tomto ohľadu by Bremmerov text možná udržel svoju konzistenciu lepšie, akoby na túto vetvu akademického diskuzie pouzou odkázal.

Touto kapitolou Bremmer ukončil časť knihy venujúcej sa iniciačným rituálom antických mysterijných kultů. Ďalej sa venuje vzájomnej interakcii mysterijných kultů a raného kresťanství, aby si pripravil argumentačnú pôdu pre opätovné zpochybnéni Cumontovej hypotézy, že mystéria bola vážnym konkurentom kresťanství. Bremmer se v tejto časti vrací k problematice načrtnutej již v úvode knihy. Zjemná pripomína, že studium mysterijných náboženství vzniklo v diskurzii poreformačných kresťanských polemik a samotná kategorie mysterijných náboženství je dnes už neplatným a ideologicky zatíženým konstruktem. Následně konceptualizuje kulturní situaci v prvých stáletích našeho letopočtu jako „náboženský trh“ a v tomto rámci argumentuje, že zasvěcení do často exkluzivních mysterijných kultů bylo náročnější než vstup do kresťanských skupin, které byly sociálně otevřené, a navíc kladly větší důraz na otázky posmrtné spásy než mystéria. Z hlediska počtu zasvěcených Bremmer podotýká, že mystéria zdaleka nemohla šířící se kresťanství přečísliť.

Knihá *Initiation into the Mysteries of the Ancient World* má zcela jistě v akademické diskuzii své místo. Jak sám autor nastínil již v jejím úvode, v knihovně historika doposud chyběla práce (snad jen s výjimkou Bowdenových *Mystery Cults in the Ancient World*, jež ale byly psány pro širší publikum), která by se snažila uceleně, co nejlépe

rohodněji a chronologicky správně zachytit průběh iniciačních rituálů v kontextu antických mysterijných kultů. Díky povaze a počtu dostupných pramenů je ale takový úkol jen velmi obtížně splnitelný a Bremmer musí v textu několikrát své ambice mírnit. Občas také odbočuje do vzdálenějších větvi diskuzie, které jen okrajově souvisí s iniciačními rituály v antice, a cíl práce se tak ztrácí. Přesto si dovoluji tvrdit, že Bremmerova práce se stane pevnou součástí odborných knihoven. Její hlavní přednost spočívá v aktuálnosti. Jsou zde totiž zahrnuty jak nové archeologické prameny, tak odkazy na aktuální odbornou literaturu v rámci květnaté akademické diskuzie. Mít zdroje z obou oblastí shrnuty v jediné velmi přehledné publikaci je pro badatele nesmírně cenné.

TOMÁŠ GLOMB

Milan Kováč – Radoslav Hlúšek, Slnko zemetrasenia: Spiritualita súčasných mexických Indiánov,

Bratislava: Chronos 2015, 287 s.

ISBN 978-80-89027-41-5.

Slnko zemetrasenia je publikácia, ktorá tematicky nadväzuje na dnes už klasické dielo Milana Kováča *Slnko jaguára: Náboženský svet Olmékov, Mayov a Aztékov*, ktoré vyšlo v roku 2002. Zatiaľ čo sa staršia z týchto dvoch publikácií venovala historickým podobám náboženstiev Mezoameriky do dobytia „Nového sveta“ Španielmi na začiatku 16. storočia, *Slnko zemetrasenia* reflektuje podobu náboženských vier a praktík mexických Indiánov v súčasnosti. Názvy oboch diel sú zároveň analógiou na klasické pojatie kalendárnych cyklov v Mezoamerike, kde je každý z historických vekov charakterizovaný existenciou iného Slnka. „Slnko zemetrasenia“ (piaty vek ľud-

stva podľa Aztékov) je náš súčasný vek, v ktorom, zhodou okolností, došlo k zničeniu Aztéckej ríše.

Kniha je tematicky rozdelená do štyroch častí: duchovná conquista, náboženské prejavy súčasných Indiánov Mexika, slovník indiánskych etník a krátke pojednanie o nových náboženských hnutiach v Mexiku.

Prvá z častí pojednáva o duchovnej conquiste, ktorá sprevádzala faktické dobytie územia dnešného Mexika. Autori sa na jednu stranu zameriavajú na conquistu, počínajúc 15. storočím s príchodom františkánov a dominikánov do Nového Španielska, a zároveň na tzv. druhú duchovnú conquistu, ktorá sa odohráva od 20. storočia a pri naša rozmach protestantizmu na úkor katolicizmu (s. 31). Dôvod, prečo je v tomto prípade viac preferovaným pojmom výraz „duchovná“ než „náboženská“ conquista (napriek tomu, že v angličtine či španielčine sa stretne s oboma variantami), je ten, že sa ani v jednom z prípadov nedá hovoriť o šírení či uplatňovaní jedného náboženstva ako celku. Skôr sa jedná o aplikovanie náboženských prvkov, ktoré sú v rôznych regiónoch prijímané či interpretované veľmi rôznorodo – to vychádza predovšetkým z variability rádov či hnutí, ktoré vieru šíрили a šíria (s. 96). To je, predpokladám, taktiež dôvod prečo autori v publikácii volia pre popis náboženských prejavov radšej pojem „spiritualita“, hoci explicitne rozdiel medzi týmito dvoma termínmi nevysvetľujú a na niektorých miestach ich používajú ako synonymá.

Druhá časť sa zaoberá vybranými náboženskými prejavmi súčasných mexických Indiánov. Text je rozdelený do niekoľkých kapitol: Milan Kováč najprv pojednáva o súčasných Mayocho (špecificky si všima ich náboženských prejavov na Yucatánskom polostrove, v oblasti Chiapasu a v rámci Lacandónskeho pralesa), následne sa podrobnejšie venuje používaným mayským zaklínadlám. Radoslav Hlúšek v ďalších kapitolách sleduje aktuálny stav viery u Nahuov, pričom veľkú časť pozornosti venuje priebehu náboženských sviatkov, fenoménu pútnictva a kultu svätcov. V oboch častiach sa odráža terénny výskum autorov. Zatiaľ čo Milan Kováč čitateľov zoznamuje predovšetkým s Lacandóncami, skúmaním kto-

rych strávil mnohé roky, Radoslav Hlúšek sa venuje vo veľkej miere kultu Panny Márie Guadalupskej. Tieto časti sa tak môžu zdať mierne nevyvážené, keďže zdôrazňujú určité fenomény na úkor iných.

Samostatnú výraznú časť knihy tvorí slovník indiánskych etník. Jednotlivé podkapitoly tejto časti tvoria slovníkové heslá, ktoré sú abecedne zoradené podľa názvov etník. Každé z hesiel obsahuje geografické zaradenie daného etnika, aktuálny počet členov a veľmi stručné zhrnutie aktuálnej náboženskej situácie. Čo v prehľade bohužiaľ chýba, je aspoň stručné objasnenie ich etnogenézy či zaradenie do jazykovej skupiny. Čitateľ má síce k dispozícii mapu, avšak bez predošlej znalosti problematiky sa nedozvie, ktoré z etník sú nahuaské, ktoré pôvodne mayské a ktoré prípadne spadajú k iným skupinám. Autori síce reflektujú, že takýto zoznam je v mnohých ohľadoch veľmi povrchný, otázkou ale zostáva, k čomu je vlastne užitočný nad rámec prostého predstavenia novej variability náboženských prejavov.

Kniha je napokon ukončená krátkym exkurzom k novým náboženským hnutiam, ktoré sa hlásia k odkazom pôvodných kultúr Mezoameriky, ako je napríklad novodobé toltéctvo Carla Castanedy a Mierové hnutie za kalendárnu zmenu Josého Argüellesa, ktoré sa snažilo o reaktualizáciu mayského kalendára. Autori túto kapitolu zaraďujú skôr ako rozšírenie obzoru v rámci postihnutia celej šírky náboženských prejavov súvisiacich s kultúrami Mezoameriky. Uvedomujú si však, že tieto hnutia vychádzajú predovšetkým z kontextu západnej spoločnosti než z potrieb domorodých etník.

Mexiko, ktorým autori vymedzili hranice svojho záujmu, je geograficky i kultúrne obrovským územím. Spracovať tak rozsiahly súbor dát v jednej publikácii je prakticky nemožné. Autori sami priznávajú, že s tým bojujú a volia akýsi kompromis medzi snahou byť čo najpresnejší a zároveň nezahliť čitateľa neprehľadným množstvom dát. Ako východisko zvolili dvojaké zameranie publikácie. Analyticko-prípadové kapitoly v prvej polovici knihy tvoria kvalitatívne sondy do vybraných náboženských fenoménov, zatiaľ čo slovník ako synteticko-informačná časť má poskytnúť všeobecný prehľad.

Druhá stratégia vedúca k zúženiu témy sa viaže k striktnému sústredeniu sa na otázky náboženstva. To je na jednu stranu pomerne očakávané – publikácia si kladie za cieľ venovať sa spiritualite, avšak taktiež to znamená, že popis náboženských prejavov často nechádza ukotvenie v historickom či sociálnom kontexte doby a miesta. Prehľad v modernom vývoji Spojených mexických štátov (čo je oficiálny názov Mexika ako krajiny) si tak čitateľ musí doplniť inde. Prítom porozumenie tomu, akú rolu hrá udržiavanie (či odklon od) náboženských praktík vo formovaní etnickej identity, či akým spôsobom do celej veci vstupujú rôzne politické záujmy, je pre pochopenie problematiky zásadné.

To ma privádza k otázke cieľovej skupiny tejto publikácie. Autori v úvode vyslovujú ambíciu vytvoriť publikáciu určenú široke i odbornej verejnosti (s. 12). To bohužiaľ vedie, ako ukážem na nasledujúcich riadkoch, k akejsi rozpoštenosti celej knihy.

Autori už zo začiatku predpokladajú, že čitateľ je zoznámený so *Slnkom jaguára*. Namiesto dostatočného uvedenia do situácie tak na začiatku knihy priamo vstupujeme do priebehu náboženskej conquisty na prelome 15. a 16. storočia. Tento skok *in medias res*, rovnako ako už spomínaná absencia popisu socio-politického kontextu, ma vedie k domnienke, že publikácia nebude zrozumiteľná pre širokú verejnosť, a to aj napriek svojmu veľmi prístupnému jazyku. V tomto ohľade knihe taktiež chýba jasnejšie vymedzenie či charakterizácia skupiny, o ktorej je vlastne reč – súčasných mexických Indiánov. V texte totiž úplne absentuje základné vysvetlenie toho, v akej situácii sa Indiáni v Mexiku aktuálne nachádzajú, kto sú, koľko ich je či ako vlastne žijú (to čitateľ môže vnímať skôr medzi riadkami). Čitateľ z radov širokej verejnosti má pravdepodobne len pramalú predstavu o tom, koľko percent z celkového počtu obyvateľov Mexika Indiáni tvoria či kto sú prevládajúci obyvatelia Mexika z hľadiska etnicity. Autori napríklad uvádzajú údaj, podľa ktorého je v Mexiku v súčasnosti „až 1 200 000 svedkov Jehovových“ (s. 33), ktorý ale nemáme s čím porovnať. Čitateľ tak musí jednoducho veriť autorovmu „až“, a teda tomu, že je to veľa.

Publikácia je vhodná pre čitateľov, ktorí, oproti bežnej verejnosti, už majú hlbšie znalosti o téme. Avšak na to, aby tato kniha mohla byť vnímaná ako určená pre odborníkov, je téma spracovaná predsa len trochu povrchne (čo je rozhodne dané už spomínanou šírkou témy). Popisované fenomény sú málokedy sprevádzané akoukoľvek teoreticko-metodologickou reflexiou, výnimku tvorí snáď len jasnejšie vymedzenie toho, čo je náboženská púť (s. 164 a ďalej). Z tohto hľadiska chýba aj obcenejší záver, ktorý by zhrnul zistenia, vyslovil nejaké zaujímavé pozorovanie či len uzatvoril porovnanie zistení pochádzajúcich z výskumov u rôznych etník.

Kniha tak napokon slúži najlepšie práve ako slovník (ktorý tvorí jednu časť publikácie), či – a možno ešte lepšie – ako učebnica. Z môjho pohľadu sú preto najvhodnejšou (a možno i autormi podvedome cieľenou) skupinou čitateľov práve študenti religionistiky, etnológie či kulturológie.

Táto formálna nevyjasnenosť však neuberá nič z hodnoty obsahovej. Okrem toho, že kniha tvorí v slovenskom či českom prostredí celkom ojedinelú samostatnú publikáciu o súčasných náboženských prejavoch mexických Indiánov, je cenná i tým, že do nej obaja autori prenášajú svoje dlhoročné skúsenosti zo skúmaných oblastí. Rozhodne sa tak nejedná len o akúsi kompiláciu základných vedomostí zo zahraničných publikácií.

Autori sú schopní reflektovať jemné prejavy žitého náboženstva a orientovať sa v komplikovanom teréne emických významov. Krásnym príkladom toho je vhlad do indiánskych klasifikácií prislúšnosti k náboženskému smeru podľa toho, či je dotyčný alkoholik alebo nie (s. 36).

Dobre sa im darí vyvracať aj niektoré domnienky, ktoré mohli (nie len) tuzemskí čitateľa nadobudnúť z bežne vydávaných publikácií a zo spôsobu, akým je conquista či súčasné Mexiko prezentované. Typicky sa jedná o predstavu veľmi dramatickej náboženskej conquisty, ktorá však pre mnohé etniká či skupiny obyvateľov nemusela byť vôbec násilná ani vnímaná tak radikálne, ako sa občas prezentuje (s. 22).

Napokon je pre hodnotenie tejto knihy z môjho pohľadu najzásadnejšie to, ako

plasticky sa autorom darí popísať a vysvetliť súčasný „synkretizmus“ kresťanstva a pôvodných mezoamerických praktík, predovšetkým na príklade kultu svätcov. To, čo sa nám z nášho europocentrického pohľadu môže javiť ako nepochopiteľný a nelogický kompilát nesúvisiacich vecí, je pre súčasných Mexičanov veľmi prirodzený a logický spôsob videnia sveta.

Slnko zemetrasenia tak rozhodne predstavuje veľmi dobrý zdroj pre doplnenie vedomostí o súčasných náboženských prejavoch mexických Indiánov, predovšetkým pre študentov, akademikov a záujemcov, ktorí sa chcú v budúcnosti tematike venovať hlbšie, zároveň ale už disponujú základným religionistickým či kultúrnym rozhľadom v podobnej oblasti.

LUJZA KOTRYOVÁ

Zdeněk R. Nešpor – Zdeněk Vojtíšek, Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice,

Praha: Karolinum 2015, 655 s.

ISBN 978-80-246-3315-2.

Encyklopedickému mapovaniu náboženského života v Českej republike není věnována systematická pozornost. Mimo spíše ojedinělé příspěvky, jako je již třináct let stará *Encyklopedie náboženských směrů* Zdeňka Vojtíška (Praha: Portál 2004) nebo *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společenství katolické církve v českých zemích I-IV* Milana Bubna (Praha: Libri 2002-2016), nemá čtenář hledající slovníkově pojatý přehled domácí religiozity na knižním trhu po čem sáhnout. Odborná veřejnost nezdědka bere i výše uvedené publikace s rezervou, protože jsou hodnotově zatížené nebo pracují s problematičtějšími taxonomie-mi (např. Vojtíškovy používání konceptů ezoteriky či sekty). Je proto bezesporu vel-

kou událostí, že v roce 2015 vyšla péčí nakladatelství Karolinum objemná publikace s názvem *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*, jejímiž autory jsou Zdeněk R. Nešpor a Zdeněk Vojtíšek (s příspěvkem Blanky Altové o sakrální architektuře). Již v předznamenání této recenze je potřeba říci, že jde skutečně svým obsahem, formou i náročností o zcela unikátní počín.

Autory není třeba představovat, jejich jména jsou v české religionistice dobře známá, je ale dobré porozumět knize v kontextu jejich dosavadní práce. Vojtíšek se dlouhodobě věnuje problematice nových náboženských hnutí a menších náboženských společenství, a to především ve vztahu k jejich potenciálním společenským rizikům a patologickému charakteru. Jeho monografie *Nová náboženská hnutí a kolektivní násilí* (Brno: L. Marek 2009) nebo *Pastorační poradenství v oblasti sekt a sektářství* (Brno: L. Marek 2005) prozrazují setrvalý zájem o hodnocení nové či menšinové religiozity z pozice jeho vlastní náboženské praxe. Vojtíšek se v tomto ohledu asi nejvíce uplatnil jako přední člen Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů, jejímž prostřednictvím jednak popularizoval dílčí příspěvky religionistiky k tématu nové religiozity, především ale v českém prostředí pomáhal formovat antikultovní hnutí. To přináší jisté problémy. Na jednu stranu velkou popularitu Zdeňka Vojtíška v médiích, která v něm vždy našla vhodného komentátora zajímavých či veřejností obávaných náboženských jevů, na stranu druhou jistou skepsi oborové veřejnosti, která pro náboženské zakotvení Vojtíškových východisek brala výsledky jeho práce s rezervou (k obecné kritice antikultovní reflexe religiozity viz Dušan Lužný, „Antikultovní hnutí: Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství“, *Religio: Revue pro religionistiku* 4/1, 1996, 17-36).

Zdeněk R. Nešpor oproti tomu vychází z odlišné pozice. Jako vystudovaný antropolog, religionista a historik se věnuje mnohem větší šíři teoreticky a metodologicky podstatně saturovanějších témat, reflektuje velmi pečlivě vlastní profesní zaměření (např. účast na publikacích *Dějiny české socio-*